

LAURA GUSTAFSSON

Tarve tuijottaa suu auki

– Subliimin kokemus ja taide ihmeen alueena

Filippiiniläinen Taal-tulivuori syöksi tammikuussa sisuksistaan tuhkaa viidentoista kilometrin korkeuteen. Tuhkapilven sisällä syntynyt sähkövaraus aiheutti voimakasta salamointia, joka sai uutiskuvat näyttämään hurjemmilta kuin yhdenkään näkemäni katastrofielokuvan kliimaksi (ja olen nähnyt niitä monta). Uutistekstissä sanottiin tammikuun 20. päivää, että tulivuori saattaa olla vetämässä happea purkaukseen. Tuhkan peittämä kaupunki, henkeä vetävä tulivuori, salamat. Taalin käymistila on jotain aivan muuta kuin toiset maapallomme näyttävät katastrofit. Amazonin ja Australian infernaaliset palot ovat yhtä kaikki elämää uhkaavia ja hirvittäviä, mutta niistä puuttuu se majesteettisuus, joka manifestoituu ihmistoiminnasta täysin piittaamattoman tulivuoren tapauksessa. Se voi purskauttaa magmaa maan uumenista, ja me olemme isoja ihmisapinoita, jotka voivat vain yrittää paeta turvallisen etäisyyden päähän ja mykistyneinä tallentaa kuvia sen mahdista.

Lapsena satuin kerran heräämään juuri auringonnousun aikaan. Mustina kohoavien terävien kuusenlatvojen takaa puski magentaa, joka päästi irti sinisestä ja valutti punaisen pigmentin alas taivaanrantaan. En kerta kaikkiaan voinut tehdä muuta kuin tarttua väriiliituihini, vaikka tiesin, että pyrkimykseni vangita nuo värit ja niiden tuoma kokemus oli tuhoon tuomittu.

Opiskellessani Teatterikorkeakoulussa koetin selvittää, mitä subliimi tarkoittaa. Sisuksissani tiesin, mistä on kyse, mutta kun katsoin subliimista kertovaa artikkelia, jonka kuvaksi oli valittu jokin romantiikan tyyli-suuntausta edustava maalaus, jossa miekkonen katselee merta, aloin epäillä omaa perstuntumaani. Kuvan miehellä varmasti oli subliimi, mutta kuva itsessään oli aika olematon, erittäin meta.

Emotionaalisesti kestävämmän rajoille menevä kokemus aiheuttaa subliimin tunnetilan. En ihmettele, että romantikot päätyivät usein kuvaamaan luontoa pyrkessään subliimin äärelle. Tuskin mikään voi olla ihmiskokemukselle yhtä suurta kuin valtameri (varmaan joku avaruus, mutta useimmille meistä se on aika abstrakti). Englanninkieliset käyttävät sanaa *awe* kokemuksen yhteydessä. Suomeksi se voisi olla ehkä ”no oho”. Joka tapauksessa sanojan suu päätyy O-asentoon. O on sitä, että miltei musertuu jonkin liian suuren aiheuttamaan paineeseen. Eikä sen tarvitse olla mitään kaunista ja positiivista, päinvastoin jopa. Subliimi on myös surussa ja

kauhussa. Se voi olla jonkin sellaisen aiheuttamaa, jonka olisi parempi olla olematta olemassa.

*

Olen joskus väittänyt päätyneeni taiteen pariin siksi, etten osaa olla parempi aktivisti enkä osaa muulla tavalla edistää tärkeinä pitämiäni yhteiskunnallisia tavoitteita. Se ei ole täysin totta, mutta on se sitäkin. Suunnilleen saman ikäisenä kuin minua kuohutti tuntemamme maailman mystinen kauneus, minulle sattui myös toisella tapaa voimakas kokemus. TV-ohjelmassa vierailtiin sikatilalla; sisältä sikalasta en muista kuvaa näytetyt, vaan siankasvattaja oli ulkona sian kanssa. Ensin he vain olivat siinä. Sitten ihminen ampui sikaa päähän. Sika kouristeli ja sätki. Kaiken järjen mukaan kyseessä oli pulttipistooli ja ampumista seurasi teurastus. En tiedä, sillä olin jo häipynyt huoneeseeni kirjoittamaan kirjettä Suomen Eläinsuojeluliitolle, jonka jäsen olin. Kirjoitettuani tuohutuneen kirjeen ymmärsin, ettei tilanteessa ollut mitään, mihin eläinsuojelutoiminta voisi puuttua. Sian tappaminen voitiin näyttää televisiossa, koska siinä ei kuulunut nähdä mitään väärää; se oli normaalia. Kirje jäi lähettämättä. Ei ollut olemassa minkäänlaista tahoja, joka voisi suojella muita eläimiä ihmisten väkivallalta.

Mykistävä voimattomuuden kokemus on seurannut minua läpi elämäni. Mutta samalla minua on ajanut suostumattomuus ottaa tätä tilaa annettuna: moraalinen imperatiivi toimia jollain tavalla. Tapojen puuttuessa tämä pakotus on kasaantunut minus, ehkä vähän niin kuin magma.

Toisilajisten eläinten kohtaaman väkivallan ymmärtäminen särkee todellisuuteen railon, josta katsoo ikään kuin todempaa totta, jossa omat lajitoverit, vanhemmat, hyvä Suomen valtio ja hyvinvointiyhteiskunta, historian saavutukset ja kaikki kiva näyttäytyvät hirvittävässä valossa. Sellaisessa valossa, jota käytetään, kun epäillään, että jossain on tapahtunut murha ja halutaan nähdä verijäljet, jotka on onnistuttu pesemään paljaan silmän näkyvistä pois. Noihin aikoihin katsoin ensi kertaa *Hobdon*. Kohtaus, jossa hissistä purkautuu verta, on jäänyt mieleeni tunnistettavana.

Olen joskus miettinyt maailmassa olevan kärsimyksen määrää. Olisiko se jotenkin järjestettävissä, käsitettävissä. Voisiko sen jollain yhtälöllä ratkaista. Tämän ajattelemisen aiheuttaa minus samaa laista huimausta kuin avaruuden koon tai tähtien iän miettiminen. Hil-

”Vaikka sanoilla on valtava lataus, ne törmäävät erilaisiin tietoisuuden ja tietysti tulkinnan luomiin esteisiin.”

jattain luin uutisen, että sadan valovuoden päästä on ”löydetty” Maan kaltainen eksoplaneetta, joka kiertää tähteään elämän vyöhykkeellä. Minussa heräsi kauhu siitä, että jossain muuallakin saattaisi olla kehkeytynyt laji, jolla on valmiudet ja halu kiduttaa.

*

Taiteilijana törmään toistuvasti haluun ilmaista jotain, mikä on kaiken ilmaisun tuolla puolen. Tai paremminkin: nimenomaan tämä halu on syy sille, miksi teen taidetta tai elän taiteen rinnalla. Työparini Terike Haapoja on kirjoittanut siitä, miten taide ja taiteilijuus tulisi ymmärtää suhteena ja asennoitumisena maailmaan: emmehän me jatkuvasti *tee* jotakin, vaan taide on läsnä kaikissa elämän prosesseissa. Koen halua ymmärtää ja ilmaista, ja turhautumista siitä, jos päädyn vain representoimaan tunnetilaa, taiteilijaa tuntemassa ja kokemassa, niin kuin Caspar David Friedrichin subliimia kokeva mies katsomassa merta -maalauksessa.

On selvää, että hyvin akateeminen tai pelkästään älyllisellä tasolla avautuva taide ei riitä O-tunteeseen. Luulen, että musiikin avulla subliimin välittäminen on eniten mahdollista, sillä musiikki pääsee ihmisen läpi kuin radioaktiivinen aine. Kirjallisuus on vaikeampi. Vaikka sanoilla on valtava lataus, ne törmäävät erilaisiin tietoisuuden ja tietysti tulkinnan luomiin esteisiin. Kuvat kenties voisivat toimia subliimin kanavina, mutta se vaatisi valtaisaan yhteyttä ja jaettua kuvanlukutaitoa tekijän ja katsojan välillä. Teoksen immersivisyys auttaa: jos taiteilija onnistuu luomaan todellisuuden, jossa kokija pystyy saavuttamaan tunnetilan.

Työskentelen pääasiassa sanojen kanssa. Sanoihin minä luotan, kirjoitettuihin, puhuttuihin en niinkään. Mutta samalla tajuan niiden surkean rajallisuuden ja sen, että mitä kauemmas kehosta ja fyysisestä ne liihot-

televat, sitä mahdollisempi on palauttaa ne fyysiseen takaisin. Ja missä muualla niillä on edes väliä kuin kehollisessa?

Tilallisempia tekemisen muotoja olen päässyt kokeemaan teatteria tehdessä mutta ennen kaikkea yhteistyössäni Terike Haapojan kanssa. Yhdessä tekemisemme alkoi vuonna 2012 tarpeesta ilmaista, että yhteiskunnassa, juuri täällä, juuri nyt, elää valtavasti muitakin lajeja. Yhdessä ajattelemisen myötä pian avautui myös ymmärrys siitä, että näillä muilla on näkökulma, ne näkevät ja ne näkevät toisin kuin minä tai me ja ne näkevät minut. Ajattelu konkretisoitui pyrkimykseksi luoda museo toisille lajeille ja katsoa historiaa niiden näkökulmasta. Sittenmin olemme siirtyneet katsomaan vielä laajempaa kuvaa, olemme muun muassa purkaneet eläimen ja ihmisen käsitteitä ja sitä, miten nimeäminen jompaankumpaan ryhmään vaikuttaa nimettyihin.

Gustafsson&Haapoja -yhteistyössä käytämme paljon kieltä ja tekstiä. Siten pääsee artikuloimaan asioita, mutta se ei silti riitä niiden valtavien sisältöjen ilmaisemiseksi, joita maailman kohtuuttomuuksien vastaanottaminen itsessä kasvattaa. Syksyllä teimme äänisuunnittelija Jaakko Aution kanssa Amsterdamiin Zone2Source-galleriaan *Waiting Room* -nimisen ääni-installaation, jossa lasiseinäisen näyttelytilan täyttivät kuudestatoista kaiuttimesta kuuluvat sikojen äänet. Sikoja oli äänitetty teurastamon tilassa, jossa ne viettivät viimeistä yötään ennen tapetuksi tulemistaan.

Liikumme yhteistyössämme kuvataiteen kentällä, mutta vaikka teoksemme tavallaan ovat katsottavissa videoina tai installaatioina, näen itse tärkeimpänä niiden esityksellisen luonteen. Esimerkiksi immersiviset kokonaisuudet *Naudan historian museo* (2013) ja *Epäihmissyyden museo* (2016–) voisi joku määritellä jopa käsitetaiteeksi niiden tietynlaisen epäkonkreettisuuden ja konseptuaalisuuden vuoksi, mutta enemmän ne ovat performansseja,

”Voiko arkeen avautua O:n railo tai tässä tapauksessa ehkä kraatteri?”

jotka yleisö luo yhteistyössä teoksen idean kanssa. Ne todellistuvat vasta, kun ihmiset ovat niissä. Molempia teoksia mainostimme nimenomaan museoina, pidimme avajaiset korkea-arvoisine puhujineen ja museonjohtajien sanoineen, oli yleisötyö ja opastetut kierrokset, ensimmäisessä *Epäihmissyyden museon* editiossa Suvilahden Tiivistämössä pidimme jopa museokauppaa sekä kahvilaa. Teokset loivat todellisuuden, jossa Helsinkiin oli oikeasti perustettu historiaa nautojen näkökulmasta kertova museo sekä eläin-ihmisrajanteon uhreiksi joutuneiden muistoksi perustettu instituutio. Teokset irtautuvat tarkoituksellisesti taiteen kontekstista ja niistä tulee interventioita todellisuuteen. Tällaista todellisuuteen sekaantumista taide siinä missä muukin inhimillinen toiminta toki aina on, tarkoituksellisesti tai ei.

Tarve O:n kokemuksen ilmaisemiseen on mittamaton. Uudessa *Becoming*-videoteoksessamme koreografi Sonya Lindfors puhuu siitä, miten vaikeaa on unelmoida toisenlaista tulevaisuutta, kun kaikki sanat ja käsitteet, joita käyttää, ovat niin saastuneita: miten *vapauteenkin* mielikuvissamme liittyy oma auto tai lentäminen tai kulluttaminen. Mutta kyse ei ole vain yksipuolisen ilmaisun tarpeesta, siitä, että saisin kerrottua jotakin, purettua itsestäni tuntemuksen. Oma kokemus ikään kuin todellistuu vasta, kun se tulee jaetuksi ja sillä tavalla uudelleen koetuksi – paremmin en osaa tätä ilmaista.

*

Katsoessani videoita Taal-tulivuoresta minussa risteili sekä hämmästykseni (O) että valtaisan banaaliuteen lässähämmätyksen kokemus. Miten ulkokohtaista ja pornografista Taalin mahdin kokeminen oli noiden postikortin kokoisten *timelapse*-videoiden kautta. Minä tässä tietokoneen ruudun äärellä, aamukahvin ja vaatteiden vaihdon välissä, Taal tuolla, tuhka ja laava ja maankuori

kuin avohaava. Voiko arkeen avautua O:n railo tai tässä tapauksessa ehkä kraatteri, voiko se olla arjen kanssa päällekkäin, onko niiden pakko sulkea toisensa ulos? Banaali kenties saa kaiken tuntumaan jo järjestetyltä, jo ymmärretyltä. Ihmettelylle pitäisi olla paljon enemmän tilaa, paljon enemmän arjessa avautuvia huokosia, joista ihmeen kokemukset voivat virrata. Aivan kuten vaikkapa käsillä tekeminen tai ruuan kerääminen ovat inhimillisiä tarpeita, meillä on myös tarve olla O.

Ehkä O:ssa on jotain, mitä voi löytää pyhyiden kokemuksesta, ehkä ne ovat sama asia. Mysteerin ja suuren äärellä me tuijotamme suu auki. Tietokirjat dinosauruksista täyttävät samaa inhimillisyyden aukkoa kuin jumalanpalvelukset, kummitustarinat ja valaiden laulun kuunteleminen. Eikä se välttämättä ole vain inhimillinen aukko. Muistan Jane Goodallin kirjoittaneen siitä, miten hän tutkimusmatkallaan näki simpanssiyhteisön kokevan lähestyvän ukonilman äärellä selvää subliimia.

Olen taas katsellut TV:tä. *Watchmen*-sarjassa on paljon ihastuttavaa ja uutta. Se sai minut pohtimaan teleportaatiota, joka sinänsä on jo vanha juttu – sitä paitsi senhän pitäisi olla aivan mahdollista sikäli kuin kaikki materia on atomeita ja kaikki atomit energiaa? Ehkäpä teleportaatiossa mieltä kiehtoo juuri ymmärrys, ettemme me elolliset ole niin kokonaisia ja että niin paljon enemmän olisi mahdollista. Ajattelen taidetta teleportaation kautta. En voi kuvilla enkä sanoilla (enkä omissa tapauksessani missään nimessä sävelillä) ilmaista O:ta. Mutta parhaassa tapauksessa saan sen joihinkin tekojeni rakosiin. Parhaassa tapauksessa toinen ihminen huomaa nämä rakokset ja ihmeen, joka niistä vuotaa, ja se siirtyy minun havainnostani hänen havaintoonsa. Parhaassa tapauksessa olemme yhdessä sanoinkuvaamattoman äärellä. Silloin ei haittaa, vaikka sitä ei voi kuvilla sanoa, koska me tiedämme siitä huolimatta.